

LUKA ILIĆ, *TEOLOŠKA BIOGRAFIJA MATIJE VLAČIĆA ILIRIKA – PROCES RADIKALIZACIJE U FLACIUSOVOJ MISLI*

Zagreb: Teološki fakultet Matija Vlačić Ilirik, prijevod: dr. sc. Marina Schumann, 2021., 348 str.

Dr. sc. Luka Ilić međunarodno je etablirani povjesničar protestantizma i teolog koji se nakon magisterija na sveučilištu *Vrije Universiteit* u Amsterdamu i doktorata na Evangeličkom (luteranskom) fakultetu u Philadelphiji nastanio u Njemačkoj, gdje je 2010. – 2014. godine bio znanstveni suradnik na Leibnizovu institutu za europsku povijest u Mainzu, a otada radi kao župnik evangeličko-luteranske crkve u Wittenbergu.

Valja napomenuti da je, osim povećim brojem znanstvenih radova na razne teme vezane uz Matiju Vlačića, uvelike pridonio popularizaciji istarskog teologa i predanim angažmanom na organizaciji međunarodnog skupa *Matija Vlačić Ilirik* u Labinu te poticajima i organizacijom postavljanja spomen-ploča tome velikanu u gradovima Württemberg i Magdeburg u Njemačkoj.

Znanstvena literatura o Matiji Vlačiću Iliriku na hrvatskom jeziku obogaćena je prošle godine prijevodom Ilićeve knjige *Teološka biografija Matije Vlačića Ilirika – proces radikalizacije u Flaciusovoj misli*, izvorno objavljene na engleskom jeziku (*Theologian of Sin and Grace: The Process of Radicalization in the Theology of Matthias Flacius Illyricus*) kod uglednog njemačkog nakladnika Vandenhoeck & Ruprecht sa sjedištem u Göttingenu. Hrvatsko izdanje ponešto je prerađeno i prošireno u odnosu na izvornik, tj. dodana je i novija literatura i poneka rečenica uslijed novih spoznaja o Vlačiću i reformaciji. Knjigu je objavio Teološki fakultet *Matija Vlačić Ilirik* u Zagrebu u svojoj ediciji *Folia Protestantica Croatica*, a u prijevodu vrsne povjesničarke Marine Schumann.

Vlačić je bio pripadnik druge generacije protestantskih teologa koji su bili učenici Martina Luthera i Philipa Melanchtona. Vrijeme u kojem je živio i teološki aktivno djelovao za tada mladu evangeličku Crkvu bilo je puno prepreka u pokušajima da se legitimira i zadobije priznanje na području Svetog Rimskog Carstva te da definira svoju teologiju.

Iako je smatran jednom od kontroverznijih figura među teolozima 16. vijeka, još uvijek nedostaje opsežnije proučavanje važnih dijelova Vlačićeva velikog teološkog opusa. Naime Vlačićevo naslijeđe privlači pozornost povjesničara, filozofa i lingvista, a puno manje teologa. Kako Ilić piše u uvodniku te svoje knjige, znanstveno proučavanje Vlačića „trenutno je najživlje u Njemačkoj i Hrvatskoj, dvjema zemljama u kojima je imao najviše osobnih veza.“ (24) Upravo su iz tih zemalja potekle dvije od tri možda najvažnije biografije. Jedne, objavljene još u 19. stoljeću, autor je W. Preger, a druga je djelo akademika M. Mirkovića iz 1960. godine. Treća biografija proizašla je iz pera američkoga crkvenog povjesničara O. Olsona prije točno 20 godina. Potonjeg autora Ilić ističe zbog toga što je i u seriji članaka poticao istraživanje Vlačića kao ličnosti zaslužne za opstanak reformacije u skladu s Lutherovom teologijom.

„Radikalizam“ i „radikalizacija“ pojmovi su koje autor pojašnjava u zadnjem dijelu uvoda (30- 32). To su tehnički termini ove knjige i elementi njezine osnovne teze, pa ih opravdano uvodno tumači.

Središnja teza koju autor želi dokazati u ovoj studiji jest da se Vlačić tijekom života sve više teološki radikalizirao. Vlačićev teološki put i proces njegove radikalizacije Ilić je podijelio u tri faze, čijem predstavljanju posvećuje odgovarajući prostor u knjizi. S obzirom na to da spomenutim trima fazama odgovaraju Vlačićeve etape akademske i crkvene karijere, autor je slijedio biografsko-kronološki pristup u pisanju ove studije. Ilić dakle predstavlja narativ koji povezuje Vlačićev život i teologiju naglašavajući kako su suvremeni mu politički i crkveni događaji, združeni s prekretnicama u njegovu privatnom životu, utjecali na oblikovanje Vlačićeve teološke misli. Istini za volju, još je Jörg Baur istaknuo da je priroda Vlačićeve teologije radikalna u članku iz 1975. godine, no nitko do pojave Ilićeve knjige nije detaljno rekonstruirao taj razvoj.

Ilić je različite faze Vlačićeve teološke radikalizacije uočio i definirao nakon što je identificirao bitne događaje i prekretnice koje su obilježile promjene u njegovu životu te ujedno pomake u njegovim teološkim formulacijama.

Fazu predradikalizacije predstavlja u prvom poglavlju knjige (33–79). Riječ je o vremenskom razdoblju 1536. – 1548. godine koje obuhvaća vrijeme učenja, formiranja, koje je Vlačić proveo najprije u rodnom Labinu, pa Veneciji, a zatim je, nakon preseljenja na područje sjeverno od Alpa, njegov *peregrinatio academica* imao sljedeću putanju: Augsburg, Basel, Tübingen i nakraju Wittenberg, tj. samo središte luteranstva. Ta su putovanja označila početke stvaranja Vlačićeve mreže poznanstava. Ilić dijelom u navedenom poglavlju i psihološki portretira Vlačića ukazujući na činjenicu njegova ranog gubitka oca, kojeg nadomještaju neki dru-

gi muškarci u životu tog rođenog Labinjanina. Naime autor to sumarno tumači ovako: „Način na koji se odnosio (Vlačić, op. a.) prema svome rođaku Baldu Lupetini, riječi koje je napisao o Grynaeusu i Grpcu, sve to naglašava čežnju njegova srca koju je na kraju ispunilo ono što je doživio u osobi Martina Luthera.“ (79) Glavno obilježje većine Vlačićevih kasnijih djela iskazano je već u toj fazi njegova razvoja, a ta je „ljubav prema detaljima i njegova temeljitost“ (79).

Magdeburg je bio grad u kojem je Vlačić djelovao 1548. – 1557. godine te je to razdoblje Ilić označio kao njegovu prvu fazu radikalizacije teološkog promišljanja stvorivši tako sadržaj drugog poglavlja svoje knjige (81–141). U tom vremenskom odsječku iznosio je svoje teološke argumente kao oporbenjak boreći se protiv Augsburškog interima i tzv. Leipziškog interima. Vlačić je bio uvjerenja da navedeni dokumenti imaju za cilj vraćanje katolicizma na protestantske teritorije. Stavovi koje je javno iznosio promakli su ga u prepoznatljivog kritičara carske politike. Tih godina proslavio se i kao polemičar koji je u onodobnim tiskovinama debatirao protiv nekoliko uglednih teologa. Ilić ukazuje i na suđenje Baldu Lupetini, njegovo smaknuće i utjecaj tih događaja na Vlačića. Magdeburško razdoblje je bilo najplodnije u Vlačićevu životu promatrajući brojnost napisanih djela što „svjedoče o njegovu neumornom stvaralaštvu“ (137). Ovdje je osmislio i dva velika programa crkvene povijesti: *Katalog svjedoka istine* i *Magdeburške centurije*. Nadovezujući se na raniji prikaz razvoja psihološkog profila Vlačića, autor piše: „Sve veće prepoznavanje od strane drugih također je ojačalo Vlačićevo samopouzdanje i potaknulo ga da svoje misli formulira još hrabrije u pisanom obliku.“ (138) Upravo su magdeburške godine, prema Iliću, bile odskočnica za Vlačića jer su bile presudne u oblikovanju njegova teološkog i osobnog karaktera. Negativna iskustva na osobnom i profesionalnom polju nisu samo ojačala Vlačićevu revnost nego i njegov apokaliptički naglasak. Ilić ističe pitanje adijafora koje Vlačić definira beskompromisno i kruto te ih koristi u kritici protivnika, što ukazuje na početak njegove teološke radikalizacije u magdeburškom razdoblju.

Druga faza Vlačićeve radikalizacije predstavljena je u trećem poglavlju (143–166) te obaseže vrijeme koje je Vlačić proveo u Jeni, a to je razdoblje između 1557. i 1562. godine. Tada je stekao naročit položaj moći i utjecaja u Crkvi i na Sveučilištu. Stečene položaje koristio je kako bi nastavio kritizirati teologe i crkvene poglavare s kojima se nije slagao. Ustrajao je na očuvanju nepromijenjenog oblika *Augsburške vjeroispovijesti* iz 1530. godine. No, razumljivo, zbog intenzivnog sudjelovanja u crkvenim poslovima i politici tih godina, nije imao vremena za pisanje, a što je razlog da je to i najmanje produktivno razdoblje u čitavoj njegov-

voj karijeri. Vlačićeva radikalizacija dosegla je kulminaciju upravo u tom razdoblju njegova života. Ta je „krutost naglo počela negativno utjecati i na njegove osobne i profesionalne odnose. Svojim izjavama i ponašanjem polarizirao je sve veći krug ljudi.“ (166)

Katalizator treće faze radikalizacije u Vlačićevu životu bilo je njegovo otpuštanje sa Sveučilišta u Jeni u prosincu 1561. godine zajedno sa zabranom bilo kakvog djelovanja u crkvama ili školama na području ernestinske Saske. Ta će zadnja faza trajati do njegove smrti 1575. godine te je predstavljena u četvrtom poglavlju knjige (166–243). Vlačić se od 1562. godine nadalje nalazio u egzilu neprestano se seleći i pronalazeći kraća boravišta u Regensburgu, Antwerpen, Strasbourgu i na samome kraju života u Frankfurtu na Majni. Na samom početku svoga izgnanstva Vlačić je objavio djelo *Utješni poticaji kršćanima koji su progonjeni zbog Božje Riječi* u kojem je koristio Lutherovo ohrabrenje koje je ovaj 1530. godine pružio svojim progonjenim sljedbenicima te ga prilagodio vlastitoj situaciji. Predstavio se kao žrtva zlostavljanja od strane politike te neprijateljski nastrojenih teologa. Zadnjih trinaest godina života Vlačić je koristio u nastojanju da opere ljagu sa svog imena i opravda vlastite teološke stavove. Pritom nije pokazivao spremnost na ikakav kompromis s neistomišljenicima. Središnju ulogu u toj fazi njegova teološkog razvoja imao je spor oko istočnoga grijeha. Vlačić je naime odbijao preformulirati svoju izjavu da je grijeh supstancijalni dio čovjeka. Time je pojačao polemiku nizom publikacija nastojavši obraniti svoju poziciju. Njegovo oštro odbijanje savjeta svojih prijatelja i kolega teologa dovelo ga je u svojevrсну izolaciju jer ih je pretvorio u neprijatelje. Vlačića karakterizira gotovo redovito objavljivanje vlastitih teoloških stavova sa stajališta reakcije. Za razumijevanje Vlačićeva i teološkog razvoja Ilić ukazuje i na njegov strah od Turaka. Uz navedeni strah, drugi važni argument unutar te knjige odnosi se, kako je ranije spomenuto, na Vlačićevo shvaćanje istočnoga grijeha koje je bilo ključno za njegovu teološku radikalizaciju i veći dio njegova djela. Vlačićeva opsesija istočnim grijehom zasjenila je sve drugo u njegovu životu u toj posljednjoj fazi. Unutar te posljednje faze Vlačićeve radikalizacije Ilić uočava dva paralelna razvoja. Vlačić je u nastojanju da spere ljagu sa svojeg imena još snažnije pooštrio svoje teološke izjave. Taj je paradoksalni pristup pokazao kako Vlačić nije htio postići konsenzus te ga je doveo „do njegove izolacije, siromaštva, izgnanstva i fizičke iscrpljenosti te naposljetku pridonio njegovoj bolesti i smrti.“ (243)

Do pojave ove Ilićeve knjige razvoj Vlačićeve teološke radikalizacije nije bio rekonstruiran primjenom kronološkog pristupa. To je razlog što ovaj rad predstavlja bitan doprinos poznavanju Vlačića teologa kroz istraživanje njegova ži-

vota i mapiranjem njegova teološkog razvoja kao dvaju isprepletenih područja. Za razliku od Vlačićevih ranijih biografa, u predmetnoj je studiji veći naglasak stavljen na njegove rane godine i obrazovanje. Ilić je u toj studiji pokazao važnost navedenih utjecaja na Vlačićev kasniji život. Vlačić je bio teolog za kojeg je Božja milost bila od temeljne važnosti. No Vlačićevi „brojni spisi i širina pitanja kojima se bavio u sporovima sugeriraju da je bio daleko od toga da se svede na teologa od jednog jedinog probelma.“ (253)

U konačnici kakav je dojam Vlačić ostavio ponajbolje kazuje posmrtno objavljena pogrebna propovijed njegovih sljedbenika u kojoj su iskazali beskompromisni karakter njegove teologije u pozitivnom smislu nazvavši ga novim prorokom Jonom koji je poslan u Njemačku.

Ozbiljnost znanstvenog dosega Ilićeve monografije predstavlja i popis korištenih arhivskih vrela (rukopisa) i rijetko opsežan popis korištene literature (255–318). Snalaženje i pretraživanje unutar knjige olakšava kazalo osobnih imena i mjesta.

Bez sumnje navedena je knjiga velik doprinos razumijevanju i novom čitanju ideja toga velikog znanstvenika, ali i njegova svekolikog opsežnog djela enciklopedijskog karaktera, koje je, kako tvrdi Ilić, još uvijek u velikoj mjeri *terra incognita*; odnosno tek nam predstoji prava i puna analiza bogatstva misli koje se skrivaju u njegovim inspirativnim rečenicama, a u čije značenje uvijek iznova valja proniknuti i u novom ih ključu tumačiti.

Luka Ilić predstavljenom je knjigom ponudio dosta detaljan pogled na Vlačićev život te je uvelike pridonio obogaćenju postojećih istraživanja o tom kontroverznom teologu i njegovoj ulozi u procesu konfesionalizacije tijekom druge polovine 16. stoljeća. To je djelo intelektualna biografija (Intellectual History) u kojoj Ilić prati teološke i filozofske misli Matije Vlačića Ilirika i studiozno ih proučava kroz kontekst njegova života. Naime autor – osim što predstavlja razvoj Vlačićeve intelektualne misli i opusa – istovremeno to čini i s njegovim obiteljskim životom te akademskom i crkvenom karijerom. Spomenuti je pristup ono što tu knjigu postavlja vrlo visoko unutar suvremene hrvatske historiografske literature ranog novovjekovlja.

Elvis Orbančić